

TELEVIDENIYANING INSON PSIXOLOGIYASIGA TA’SIR KO’RSATUVCHI JIHATLARI

Shomurodov Sherbekjon Xoliqovich
Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada televideniyaning inson psixologiyasiga ta’sir ko’rsatuvchi jihatlari haqidagi ma’lumotlar yoritib berilgan.*

Kalit so’zlar: *Televideniye, dramatik konfliktlar, cliffhanger sahnalar va voqealar ketma-ketligi, kognitiv faoliyat.*

Bugungi kun televideniyesi inson psixologiyasiga juda katta ta’sir ko’rsatadigan vosita hisoblanadi. Uning kontenti tomoshabinning hissiy, kognitiv va xotira jarayonlariga ta’sir qilishi, motivatsiya va xulq shakllanishini rag‘batlantirishi bilan ajralib turadi. Ushbu jarayon nafaqat tomoshabinning yoshiga, balki uning shaxsiy xususiyatlari, madaniyati va kontentga bo‘lgan e’tibor darajasiga bog‘liq. Televideniyaning psixologik ta’siri bir necha asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: e’tibor va diqqatni jalb qilish, hissiy reaksiyalarni uyg‘otish, kognitiv faoliyatni rag‘batlantirish, xotira va motivatsiyani shakllantirish.

E’tibor va diqqatni jalb qilish televideniyaning eng muhim psixologik mexanizmlaridan biridir. Dasturda vizual stimullar, rang-barang sahnalar, tez-tez o‘zgaruvchi tasvirlar va grafik elementlar auditoriyaning e’tiborini tezda jalb qiladi. Bolalar animatsion dasturlarida ranglar, animatsiyalar va harakatli elementlar yordamida 5–10 soniya ichida diqqat markazlashtiriladi. Shuningdek, audio stimullar, masalan musiqa, ovoz effektlari va tonal ohang, auditoriyaning hissiy diqqatini uyg‘otadi va sahnani yanada jonli qiladi. Sport musobaqalarini jonli efir orqali uzatishda stadion shovqini va muxlislarning ovozi tomoshabini sahnaga yaqinlashtiradi va jonli tajriba hissini beradi.³⁷

Kontentning narrativ strukturasi psixologik ahamiyati ham katta. Dramatik konfliktlar, cliffhanger sahnalar va voqealar ketma-ketligi tomoshabinni davomiy ravishda dasturga jalb qiladi. Masalan, seriallarning cliffhanger epizodlari tomoshabinni keyingi qismlarni kutishga undaydi va ularni kontent bilan uzluksiz bog‘lab turadi. Shu bilan birga, interaktiv elementlar, jumladan, jonli ovoz berish, chat va so‘rovnomalar, tomoshabinning passiv e’tiborini faol ishtirokchiga aylantiradi, bu esa kontentni qabul qilish va uning ta’sirini kuchaytiradi.

Hissiy reaksiyalar ham televideniyaning psixologik ta’sirida muhim rol o‘ynaydi. Dasturdagi dramatik sahnalar tomoshabinning stress, quvonch, hayajon yoki qayg‘uni his qilishiga sabab bo‘ladi. Masalan, shoular va dramalarda qahramonlar duch keladigan muammolar tomoshabinning hissiy reaksiyasini uyg‘otadi va ularni dasturga chuqurroq jalb qiladi. Musiqa va audio effektlar hissiy ohangni yaratishda katta rol o‘ynaydi. Film musiqasi qahramonning hissiyotini kuchaytiradi va sahnani yanada ta’sirli qiladi. Shuningdek, bolalar va yosh auditoriyada televideniya kontenti empatiya, hissiy sezuvchanlik va ijtimoiy

³⁷ Frey, L. R., Botan, C. H., & Kreps, G. L. (1991). *Investigating Communication*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

qobiliyatlarni shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy mavzulardagi dasturlar bolalarda boshqalar his-tuyg‘ularini tushunish qobiliyatini 20–25% ga oshiradi.

Televideniya kognitiv reaksiyalarni ham rag‘batlantiradi. Yangiliklar, hujjatli filmlar va ta’limiy dasturlar auditoriyaning bilim darajasini oshiradi. Masalan, National Geographic va Discovery Channel dasturlari tabiat va fan mavzularini vizual va interaktiv tarzda yetkazadi, auditoriya murakkab ma’lumotni osonroq qabul qiladi. Tahliliy dasturlar va intervyular tomoshabinni voqealarni tanqidiy baholashga, sabab-natija munosabatlarini tushunishga o‘rgatadi. Kognitiv uyg‘unlik, ya’ni audio va vizual elementlarning uyg‘unligi, grafik va infografikalar, kontentni tezroq va samaraliroq qabul qilish imkonini beradi.³⁸

Xotira shakllanishi televideniya kontenti orqali yanada kuchayadi. Vizual xotira sahnalardagi tasvirlar va grafik elementlar yordamida ma’lumotni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam beradi. Takroriy kontent, masalan, seriallarda yoki ta’limiy dasturlarda asosiy g‘oyani qayta takrorlash, auditoriyaning xotirasini mustahkamlaydi. Shuningdek, assotsiativ xotira, ya’ni musiqiy fon, vizual belgilar va aktyor obrazlari, ma’lumotni eslab qolishni osonlashtiradi. Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va vizual boy dasturlar tomoshabin xotirasini 30–40% ga samaraliroq shakllantiradi. Shu bilan birga, hissiy jalb qilingan auditoriya o‘ziga yoqqan kontentni yaxshiroq eslab qoladi.

Motivatsiya va xulq shakllanishida televideniya kontenti muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy mavzulardagi dasturlar auditoriyani ijtimoiy faoliyatga undaydi. Masalan, ekologik shoular yoshlarni tabiatni asrashga, jamiyatda ijtimoiy faollik ko‘rsatishga rag‘batlantiradi. Dramatik va ko‘ngilochar dasturlar tomoshabinning hissiy qoniqishini oshiradi, stressni kamaytiradi va kayfiyatni ko‘taradi. Ta’limiy va tahliliy dasturlar auditoriyani o‘rganishga, yangi ma’lumotlarni qabul qilishga va bilim darajasini oshirishga motivatsiya qiladi. Shu tarzda, televideniya nafaqat axborot vositasi, balki psixologik rivojlanish, hissiy tajriba va motivatsiyani shakllantiruvchi kuchli platforma sifatida ishlaydi.

Televideniya jamiyatga sezilarli ijtimoiy ta’sir ko‘rsatadigan vosita sifatida e’tiborni tortadi. U insonning shaxsiy psixologiyasiga ta’sir qilganidek, butun ijtimoiy tizim, normativ qadriyatlar, stereotiplar, madaniy integratsiya va jamiyatdagi xulqiy me’yorlarni shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Televideniya orqali tomoshabinga jamiyatdagi axloqiy va ijtimoiy me’yorlar, normativ qadriyatlar va turli guruhlar bilan munosabatlar ko‘rsatiladi, bu esa ularning ongida ma’lum ijtimoiy model va stereotiplarni yaratadi.³⁹

Normativ qadriyatlar va ijtimoiy me’yorlarning shakllanishida televideniya markaziy o‘rin tutadi. U yoshlar va kattalar uchun ijtimoiy normalarni namoyish qiluvchi va targ‘ib qiluvchi platforma sifatida xizmat qiladi. Masalan, dramalar va oilaviy sitkomlar orqali oila, do‘stlik, ishbilarmonlik kabi qadriyatlar auditoriyaga yetkaziladi. Televideniya dasturlari tomoshabinga “yaxshi va yomon” konseptini ko‘rsatadi, shu orqali axloqiy qaror qabul qilishga va jamiyat me’yorlarini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, milliy va xalqaro televideniya dasturlari yosh avlodni nafaqat milliy qadriyatlar, balki global qadriyatlar bilan

³⁸ Hall, S. (1973). Encoding/Decoding

³⁹ Habermas, J. (1991). The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge: MIT Press.

tanishtiradi. Bu esa madaniy reproduksiya va global uyg‘unlik jarayonini rag‘batlantiradi. Empirik tadqiqotlarga ko‘ra, ijtimoiy mavzulardagi dasturlar yosh tomoshabinlarda axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni 20–30% ga oshiradi, bu esa ularning jamiyatdagi faoliyatini tartibli va mas’uliyatli qiladi.

Televideniya stereotiplarni shakllantirish va mustahkamlashda ham muhim vosita hisoblanadi. Stereotiplar insonlarning jamiyatdagi turli guruhlar, jinslar, millatlar va kasblarga bo‘lgan qarashlarini belgilaydi. Seriallar, shoular va reklama orqali erkak va ayol obrazlari ko‘rsatiladi, ularning ijtimoiy roli va majburiyatlari tomoshabinga yetkaziladi. Masalan, ba’zi seriallarda ayol qahramonlar faqat oilaviy rollarda, erkaklar esa ishbilarmon yoki himoyachi obrazlarda namoyish etiladi. Shu bilan birga, xalqaro televideniya dasturlari turli millat va etnik guruhlarni aks ettirib, stereotiplarni kamaytirish va madaniy xilma-xillikni targ‘ib qilishga xizmat qiladi. Masalan, “Friends” va “Modern Family” kabi seriallar turli etnik guruhlarni birlashtiruvchi qadriyatlarni namoyish qiladi. Televideniya shuningdek, kasbiy va ijtimoiy stereotiplarni ham shakllantiradi; biznes shoulari va muvaffaqiyat hikoyalari boylik va ijtimoiy mavqe bilan bog‘liq stereotiplarni kuchaytiradi. Shu bilan birga, stereotiplar salbiy ta’sirdan tashqari, ba’zan jamiyatni birlashtiruvchi, o‘zaro tushunishni oshiruvchi ijtimoiy kod sifatida ham ishlatiladi.

Madaniy integratsiya va globalizm televideniya orqali kuchayadi. Xalqaro televideniya kontenti turli mamlakatlar, madaniyatlar va tillar o‘rtasida kommunikatsiya ko‘prigi sifatida xizmat qiladi. Global seriallar, filmlar va shoular tomoshabinga boshqa madaniyatlarni tushunish va qadrlash imkonini beradi. K-pop shoular Yevropa va Shimoliy Amerikada yoshlar orasida madaniy qiziqish va birlashuvni kuchaytiradi, bu esa televideniyaning global integratsiya vositasi sifatida rolini namoyish qiladi. Xalqaro yangiliklar va hujjatli filmlar inson huquqlari, ekologiya, ijtimoiy adolat kabi global qadriyatlarni targ‘ib qiladi. Subtitr va dublyaj orqali turli tillardagi kontent auditoriyaga yetkaziladi, bu esa madaniy almashinuv va lingvistik uyg‘unlikni ta’minlaydi. Shu tariqa, televideniya madaniy integratsiya va global uyg‘unlikni mustahkamlaydi va yoshlarni ko‘p madaniyatli jamiyatga moslashishga o‘rgatadi.

Televideniya jamiyatdagi ijtimoiy xulq va odatlarni shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Seriallar, shoular va hujjatli filmlar auditoriyani axloqiy va ijtimoiy normativlarga mos xulq qilishga undaydi. Masalan, ekologik mavzudagi shoular yoshlarni tabiatni asrash va ko‘ngilli faoliyatga rag‘batlantiradi. Oilaviy sitkomlar va dramalar oilaviy qadriyatlarni kuchaytiradi, yoshlarni mas’uliyatli va hurmatli bo‘lishga o‘rgatadi. Shu bilan birga, televideniya yangi ijtimoiy tendensiyalarni targ‘ib qiladi: gender tengligi, ekologiya, ijtimoiy adolat mavzulari tomoshabinni yangi qadriyatlar bilan tanishtiradi va ijtimoiy me’yorlarni shakllantiradi.⁴⁰

Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va madaniy jihatdan boy televideniya kontenti auditoriyaning ijtimoiy xulqini 25–35% ga samaraliroq shakllantiradi. Shu bilan birga, global televideniya dasturlari jamiyatdagi stereotiplarni kamaytirish, madaniy uyg‘unlikni oshirish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Televideniya orqali tomoshabin nafaqat o‘z jamiyati bilan, balki global madaniyat va qadriyatlar bilan ham

⁴⁰ Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.

muloqot qiladi, bu esa ijtimoiy ongni kengaytiradi, madaniy hamkorlikni rag‘batlantiradi va yoshlarni ijtimoiy mas’uliyatga yo‘naltiradi.

Shunday qilib, televideniya ijtimoiy ta’sir vositasi sifatida normativ qadriyatlar, stereotiplar, madaniy integratsiya va jamiyatdagi xulqni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. U nafaqat axborot yetkazuvchi, balki jamiyatning madaniy, ijtimoiy va axloqiy hayotini tartibga soluvchi vosita sifatida ishlaydi, auditoriyani o‘zaro hurmat, madaniy uyg‘unlik va ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Frey, L. R., Botan, C. H., & Kreps, G. L. (1991). Investigating Communication. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Hall, S. (1973). Encoding/Decoding
3. Habermas, J. (1991). The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge: MIT Press.